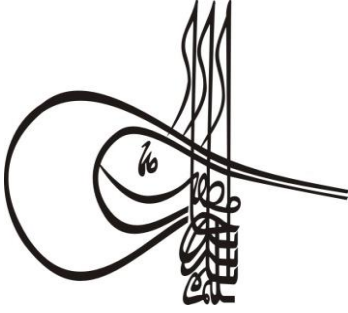

Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/18, Summer 2018, p. 821-831

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13822>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Temmuz 2018

✓ Accepted/Kabul: Eylül 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Serhat YENER - Doç Dr. Ahmet FEYZİ

This article was checked by iThenticate.

İRAN'DA TÜRK MİLLÎ KİMLİĞİNİN SÜRDÜRÜLMESİNDE MÜZİĞİN İŞLEVİ

Yavuz Selim KAFKASYALI*

ÖZET

Günümüz dünyasında ülkelerin sınırları millî kültürler esas alınarak değil, siyasî bölünmüşlük esasında oluşturulmuştur. Hâl böyle olunca hemen her büyük ülke farklı kültür ve kimlikten insanları bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla çok uluslu ülkelerde yönetimi elinde bulunduran millet veya halk kendi millî kültür değerlerini ön plâna alıp, hâkim kültür ve kimlik hâline getirdiğinde aynı ülkenin bünyesinde yer alan diğer halkların millî kimlik ve kültürleri zaafa uğramakla karşı karşıya kalmaktadır. Dünyanın çok uluslu ülkelerinden biri olan İran bunun iyi bir örneğidir. Siyasî sınırları içerisinde bulunan otuz milyondan fazla Türk halkı, yüz yıla yakındır millî kimliğin en temel unsuru olan ana dillerinde eğitim ve öğretimden mahrum, Fars dili ve kültürünün baskısı altındadır. İran Türkleri millî kimliklerini ancak millî musikileri olan halk, âşık ve muğam musikileriyle ifade edip muhafaza etmektedirler.

Bu çalışmanın problemiği, musikinin millî kimliği muhafaza etmedeki yerini ve önemini tespit etmektir. Alan araştırmasına dayalı olarak elde edilen bilgiler ışığında musikinin çok uluslu ülkelerde, yönetimde söz sahibi olmayan halkların millî kimliklerini muhafaza etmedeki önemi üzerinde durulmuştur. Bu vesileyle de bir taraftan kültürü ve millî kimliği koruyabilme yönündeki faaliyetler açısından musikinin önemi belirlenmektedir. Diğer taraftan da çok uluslu bir ülke olan İran'da çoğunluğu oluşturan Türklerin millî kimliklerini muhafaza etmek için musiki sanatından faydalanma gayretleri ve önlerine koyulan engeller de bilimsel verilerle gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çok Uluslu Ülke, Millî Kimlik, Musiki, İran Türkleri.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, El-mek: yavuzselimkafkasyali@gmail.com

MUSIC FUNCTION IN SUSTAINING TURKIC NATIONAL IDENTITY IN IRAN

ABSTRACT

In today's world, the borders of countries are not formed based on national cultures, but on the basis of political dividedness. Under these circumstances, almost every country incorporate people from different cultures and identities in their territories. Therefore, when the nation or the people who hold the governing power in multinational countries take their national cultural values to the forefront and render those the dominant culture and identity of the country, the national identities and cultures of other peoples living in the same country are faced with suffering losses. Iran, one of the multinational countries of the world, is a good example of this. More than thirty million Turkic people living within its political borders are under the pressure of the Persian language and culture, having been deprived of education and teaching in their mother tongue which is the most basic element of national identity, for almost one hundred years. The Iranian Turks are expressing and preserving their national identities only with the halk, aşık and muğam music that is their national music.

The problematic of this study is to identify the place of music in the conservation of national identity. In the light of information obtained based on field research, the importance of music in preserving the national identities of people who do not have a say in the government in multinational countries is emphasized. On this wise, the importance of music in terms of the activities toward being able to protect culture and national identity is identified as well. On the other hand, the struggles of Turks who form the majority in Iran which is a multinational country to preserve their national identities by means of the art of music, and the obstacles hedged off before them are demonstrated through scientific data.

STRUCTURED ABSTRACT

The problematic of this study is to identify the place of music in conservation of national identity. In the light of information obtained based on field research, the importance of music in preserving the national identities of people who do not have a say in administration of multinational countries is emphasized. On this wise, the importance of music in terms of the activities toward being able to protect culture and national identity is identified as well. On the other hand, the struggles of Turks who form the majority in Iran, a multinational country, to preserve their national identities by means of the art of music, and the obstacles hedged off before them are demonstrated through scientific data.

Introduction and the Purpose of the Study

In today's world, the borders of many countries are not based on national culture values but on the basis of political dominance. In this sense, most of the big countries comprise people from different cultures and identities. Therefore, the nation or the people that hold the

administration in these multinational countries foreground their own national culture values by resolving them as dominant culture and identity, and ignore the national identities and cultures of other peoples in the same country. Iran is one of the multinational countries of the world, which houses various peoples such as Turks, Lor, Arabs, Belches, Kurds, Lek and Gilans. (Blaga, 1997: 18).

Iranian geography has served as a station in terms of human power, science, culture and art on the route from East Turkestan to Anatolia throughout history. With their tangible and intangible cultural and artistic values they brought along, Turkish peoples who walked to Anatolia and to the west kept this geography as homeland beyond thousands of years (Zehtabi, 2003: 1), they brought and improved all their values of science, culture and art here, and conveyed to the further, Middle East, Anatolia and Europe. From carpet to architecture, from language and literature to music, all the cultural and artistic values have been taken everywhere they have been to. On one hand folk music and poet-minstrel tradition served public with its qopuz and saz, on the other hand classical Turkish music continued its existence and development.

The political borders and ethnicity of Iran have changed throughout history. At present, non-Persian nations constitute more than three out of four of the total population in Iran. The Turks, who constitute the majority in the country, ruled the country uninterruptedly for more than a thousand years from the period of Sacoguls (889-930) to 1925 (Blaga, 1997: 93; Kafkasyali, 2010: 50 vd.). There is no indication showing that any cultural values and national identity of any people are displaced or ignored during this period. However, when the 20th century came into existence, the nationalist movement that grew in Europe found support in Iran as well and this movement was directed by the colonial states, especially by the British, in line with their wishes, and the Qajar Turkish Dynasty, who was in power in Iran in 1921, was suspended from the administration and Persians with less population than Turks were put into power. The first King Riza Khan proclaimed himself the Persian King and considered that the assurance of the future of the Persians is to abolish the cultural diversity in the country and at the same time to remove the national identities. (Attar, 2006: 223; Blaga, 1997: 96).

In Iran, during the period of Iran Islamic Republic which was put into power after Pahlavi and also during the period of Pahlavi as well, apart from the Persian identity, the national identities of other nations were not officially registered and other ethnic groups were not regarded as nations, even they were regarded as the parts of the past Persian culture. Moreover, while all forms of rights were provided to the Persians in written form in the constitution of Iran, these rights were not given to non-Persians, especially to Turks.

In Iran, a multinational country, even if the Turkish constitute the greatest nation, to study and get into the act in terms of their language, literary and cultural values are ruled out. The Turks have been deprived of education and training in their main language, which is the most basic element of national identity, nearly for a hundred years. The force and imposition of the Persian language and culture have continued uninterruptedly. Iranian Turks have expressed and maintained their national identities only with their national folk, minstrel and mugham music.

Method

The problematic of this study is to indicate the place and importance of music in preserving the national identity by the way of Iran region sample. Based on field study, in the light of information obtained by the general survey model, the importance of music in preserving the national identities of people who do not have a say in the management of multinational countries was emphasized. By this means, firstly, the importance of music in terms of transactions to protect culture and national identity has been stated, and then with the scientific data obtained in the process of the research, it is tried to show how the Turks, who form the majority in Iran, a multinational country, benefit from the art of music to preserve their national identity.

Findings and Discussion

Turkish is a nation loving art, especially the art of music. It has never been without instrument and without words at any age or place. In the life of the Iranian Turks, music has become an indispensable element in every step of life from prenatal to post-mortem, from worship to funeral ceremony. People's interest in national music preserved and improved the music, and the culture of music preserved and improved the national identity of people.

In Iranian Turkish music, the folk, the minstrel and the art music have been influenced by each other and they have developed together. This interactive development has also improved their national origins of music.

After the Turkmenchay Treaty of 1828, Great Azerbaijan, in other words Iran Turkishness, was divided into two parts and although it came under the domination of Baku-based Northern Azerbaijan Tsarist Russia, and then the Soviet Union, and although Tabriz-based South Azerbaijan came under the domination of Qajar Turkish Dynasty, and then Pahlavi-Persian administration, both Turkish communities have protected their national identity due to their artistic values, especially with music.

The art of music that the great scholars and art men such as İbni Sina, Safiyüddin Urmavî, Abdulkadir Meragayi, Mir Muhsin Nevvab, Ali Selimi crowned was neglected in the time of the Qajar Dynasty, and during the Pahlavi-Persian administration it was banned together with Turkish language, literature and other cultural elements. Despite all these prohibitions and punishments made in order to annihilate Turkish national identity, Iranian Turks protected their national music and the music maintained their national identities.

Poets/minstrels/....., have done many works such as singing folk songs, reading poems, storytelling, playing the qopuz/saz, mode forming, story regimentation, forming various kinds of verse on their own. Therefore, they have seen important services in the fields of language, literature, music and art which are important representations of Turkish national identity.

Conclusion

Poet-Minstrel tradition has a great function in protecting and sustaining the national identity of Turkish people. In a country especially in agricultural and closed societies, where their main Turkish language

education is prohibited, where social activities in national sense are not allowed, where the cultural values of the Turkish are not available in media, the only element nourishing the culture of people and embodying its identity has been the Turkish folk music and the Turkish poet-minstrel tradition. The public has improved their main language which is the main element of the national identity, and has preserved its musical and cultural values in this way.

Another determination of ours is that the way of Iranian Turkish music that has opened up great horizons not only to Turkish music but to Persian, Arabian and Western music and has led them for centuries should be smoothed; the groundwork for the future walk of today's musicals in the light of the great arts Fârâbis, Urmavîs, Meraghaye should be laid.

Keywords: Multinational Country, National Identity, Music, Iranian Turks.

Giriş

Bugünün dünyasında pek çok ülkenin sınırları millî kültür değerleri esas alınarak değil siyasî hâkimiyet alanları esas alınarak oluşturulmuştur. Bu sebepten de büyük ülkelerin ekseriyeti farklı kültür ve kimlikten halkları bünyesinde tutmaktadır. Dolayısıyla bu çok uluslu ülkelerde yönetimi elinde bulunduran ulus veya halk, kendi millî kültür değerlerini ön plâna alıp, hâkim kültür ve kimlik hâline getirerek aynı ülkenin bünyesinde yer alan diğer halkların millî kimlik ve kültürlerini görmezden gelip yok saymaktadır. Bünyesinde Türk, Lor, Arap, Beluç, Kürt, Lek, Gilan gibi muhtelif halkları barındıran İran, dünyanın çok uluslu ülkelerinden biridir (Blaga, 1997: 18).

İran'ın siyasî sınırları ve etnik yapısı, tarih boyunca değişiklik göstermiştir. Hâlihazırda İran'da Fars olmayan uluslar toplam nüfusun dörtte üçünden fazlasını oluşturmaktadır.¹ Ülkede ekseriyeti teşkil eden Türkler, Sacoğulları'ndan (889-930) itibaren 1925 yılına kadar bin yıldan fazla kesintisiz olarak ülkeyi yönetmişlerdir (Blaga, 1997: 93; Kafkasyalı, 2010: 50 vd.). Bu süre içerisinde herhangi bir halkın kültürel değerleri ve millî kimliğinin ötelendiğine ve yok sayılmasına ait bir işaret görülmemektedir. Ancak 20. yüzyıla girildiğinde Avrupa'da gelişen milliyetçilik akımı İran'da da taraftar bulmuş, bu hareket başta İngilizler olmak üzere sömürgeci devletler tarafından kendi istekleri doğrultusunda yönlendirilerek 1921 yılında İran'da iktidarda olan Kaçar Türk Hanedanı yönetimden uzaklaştırılmış, Türklerden daha az nüfusa sahip Farslar yönetime getirilmiştir. İlk Kral Rıza Han kendisini Pers Kralı ilân etmiş ve ülkedeki kültürel çeşitliliği, aynı zamanda millî kimlikleri ortadan kaldırmayı Farsların geleceğinin teminatı görmüştür (Attar, 2006: 223; Blaga, 1997: 96).

İran'da Pehleviler döneminde olsun onu müteakip iktidara getirilen İran İslâm Cumhuriyeti döneminde olsun Fars kimliğinin dışında diğer ulusların millî kimlikleri resmen tescil edilmemekle birlikte diğer etnik gruplar ulus olarak kabul görmemekte, hatta onlar geçmiş Fars kültürünün birer parçası kabul edilmektedir. Üstelik İran anayasasında Farslara yazılı olarak her türlü hak verilirken Fars olmayanlara özellikle de Türklere bu haklar verilmemektedir.

¹ İran'da yayımlanan "Varlık" adlı dergisinde Dr. Cevat Heyet (1383: 130-131): "İran'da Türk Kültürünün Durumu" adlı makalesinde şöyle yazmaktadır: "70 milyona yakın İran nüfusunun yaklaşık 30 milyonunu Türkler ve tek başına Farslar dâhil diğer etnik gruplara göre çoğunluğu oluşturmaktadır." Aynı makalede Birleşmiş Milletlerin 1998 yılında yayımladığı rapora dayanarak "İran nüfusu 65,758,000 kişidir. Bunlar 69 dilde konuşuyorlar ve nüfusa göre en önemlileri şunlardır: (1) Azerbaycan Türkçesi 23.5; (2) Farsça 22; (3) Lorca 4.28; (4) Kürtçe 3.25; (5) Türkmence 2; (6) Kaşkay Türkçesi 2; (7) Horasan Türkçesi 1.5; (8) Arapça 1.2 milyondur." Görülüyor ki Türkler İran'da 1998 yılı itibariyle 29 milyon nüfus ile çoğunluğu teşkil etmektedir.

Çok uluslu bir ülke olan İran'da en büyük ulus Türkler olduğu hâlde onların dil, edebiyat ve kültür değerleri hususunda çalışma yapıp faaliyet göstermeye imkân verilmemektedir. Türk halkı, yüz yıla yakındır millî kimliğin en temel unsuru olan ana dillerinde eğitim ve öğretimden mahrum durumdadır. Fars dili ve kültürünün baskısı ve dayatmaları kesintisiz devam etmektedir. İran Türkleri millî kimliklerini ancak millî musikileri olan halk, âşık ve muğam² musikileriyle ifade edip devam ettirmektedirler.

Bu çalışmanın problematiği, musikinin millî kimliği muhafaza etmedeki yerini ve önemini İran bölgesi örneklemeyle göstermektir. Alan araştırmasına dayalı olarak genel tarama modeliyle elde edilen bilgiler ışığıyla musikinin çok uluslu ülkelerde yönetimde söz sahibi olmayan halkların millî kimliklerini muhafaza etmedeki önemi üzerinde durulmuştur. Bu vesileyle de ilk olarak kültürü ve millî kimliği koruyabilme yönündeki faaliyetler açısından musikinin önemi belirtilmiş, ardından çok uluslu bir ülke olan İran'da çoğunluğu oluşturan Türklerin, millî kimliklerini muhafaza etmek için musiki sanatından nasıl faydalandığı araştırma sürecinde elde edilen bilimsel verilerle gösterilmeye çalışılmıştır.

1. İran Türkleri

İran coğrafyasının dörtte biri çöldür. Geri kalan arazinin dörtte birinde ise Türkler yaşamaktadır. Bu miktar Türkiye'nin % 40'ına tekabül etmektedir. İran halklarının istatistikleri yapılmamıştır. Ancak son yıllarda bazı İran aydınlarının yaptığı resmî olmayan çalışmalara göre 2005 yılı itibarıyla İran'da 33 milyon civarında Türk olduğu bildirilmektedir (Sarrafî, 2005: 56).

İran'ın ünlü bilim adamı Cevad Heyet'in İran'da yayımlanan "Varlık" dergisindeki makalesine göre 2005 yılı itibarıyla 70 milyon olan İran nüfusunun yaklaşık 30 milyondan fazlasını Türkler oluşturmaktadır. Bu durum gösteriyor ki Türkler tek başına Farslar dâhil, diğer etnik gruplara göre çoğunluğu oluşturmaktadır (Heyet, 2005: 130 vd; Kafkasyalı, 2010: 99).

İran'da Türkler yoğun olarak üç bölgede yaşar. Birisi Güney Azerbaycan bölgesidir. Astara, Tahran, Hemedan, Nagade, Makü arasında yer alan bu bölgede İran Türklerinin dörtte üçü, yaklaşık 25 milyon kadarı yaşamaktadır.

İkinci bölge Horasan – Türkmensahra bölgesidir. Hazar Denizi'nin doğusunda Türkmenistan ve Afganistan sınırında yer alan bu bölgede de yaklaşık 5 milyon civarında Türkmen ve Horasan Türkleri sakindir.

Üçüncü bölge ise Kaşkay bölgesidir. İran'ın güney batısında yer alan ve Basra Körfezi boyunca uzanan Zagros Dağları ile bu dağların oluşturduğu plato ve yaylalarda yaşayan Kaşkaylar ise yaklaşık 4 milyon civarındadır.

İran'la ilgili yapılan çalışmalarda ortak kanaat şudur ki, 2013 yılı itibarıyla İran coğrafyasında 35 milyon civarında Türk yaşamaktadır (Sarrafî, 2000 ; Heyet, 2005: 130 vd; Attar, 2006: 223-343; Ahur, 2001: 8; Cavanşir, 2001: 187).

2. İran Türklerinde Musiki

İran coğrafyası, tarih boyunca Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya uzanan yol güzergâhında hem insan gücü hem bilim hem de kültür ve sanat bakımından istasyon görevi üstlenmiştir. Anadolu'ya ve daha batıya yürüyen Türk tayfaları beraberlerinde getirdikleri somut ve somut olmayan kültür ve sanat değerleriyle bu coğrafyayı binlerce yıl ötesinden vatan tutmuşlar (Zehtabi, 2003: 1), bütün bilim, kültür ve sanat değerlerini buraya taşımışlar, bu değerleri burada geliştirmiş,

² Muğam: Birkaç bölümden oluşan, vokal-enstrümantal veya enstrümantal doğu musikisi (Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti - 1983). Azerbaycan halk musikisinde genel olarak pratikte Rast, Şur, Segâh, Şüşter, Çâhargâh, Bayatı-Şiraz ve Humâyûn olmak üzere yedi muğam kullanılmaktadır.

daha ötelere, Ortadoğu'ya, Anadolu'ya ve Avrupa içlerine götürmüşlerdir. Halıdan mimariye, dil ve edebiyattan musikiye kadar bütün kültür ve sanat değerlerini her gittikleri yere götürmüşlerdir. Bir yandan halk musikisi ve ozan-âşık geleneği kopuz ve sazıyla halk içinde hizmetini yaparken bir taraftan da klâsik Türk musikisi varlığını ve gelişimini devam ettirmiştir.

2.1. İran Türkleri Halk ve Ozan-Âşık Musikisi

Türk analarının ninni nağmeleri ile başlayan halk musikisi, halk sanatçılarının türküleri, ozanların kopuz eşliğinde okudukları âşık havaları ve anlattıkları türkölü halk hikâyeleri ile gelişimini ve yaygınlığını sürdürmüştür. Bu değerler interaktif bir şekilde gelişmiştir. Türk halkı musikiyi yaşatıp geliştirmiş, halk musikisi de halkın millî kimliğini yaşatıp korumuştur.

Türk ulusu sanat seven, özellikle musiki sanatını seven bir millettir. Türk milleti, Dede Korkut'un her hikâyesinde görüldüğü gibi en kadim devirlerden beri hiçbir devirde ve hiçbir mekânda satsız sözsüz olmamıştır. Savaşta da barışta da düğün dernekte de cenaze merasiminde de ozanlar yerlerini almıştır.³ Bu sebepten de ozan-âşık geleneği çok fonksiyonlu bir sanat olma özelliği kazanmıştır. Ozan-âşıklar, türkü söyleme, şiir okuma, hikâye anlatma, kopuz/saz çalma, makam oluşturma, hikâye tasnif etme, muhtelif nazım türleri meydana getirme gibi pek çok görevi tek başlarına yapmışlardır. Bununla da Türk millî kimliğinin önemli göstergeleri olan dil, edebiyat, musiki ve sanat sahalarında önemli hizmet görmüşlerdir.

Ozan-âşık geleneği Türk halkının millî kimliğini korumada ve devam ettirmede büyük işleve sahiptir. Özellikle kapalı ve tarım toplumlarında bu cümleden ana dilleri Türkçe ile eğitim öğretimin yasak olduğu, millî anlamda sosyal faaliyetlere müsaade edilmediği, basın yayın organlarında Türk kültür değerlerine imkân ve fırsat verilmediği bir ülkede halkın kültürünü besleyen ve kimliğini belirgin kılan yegâne unsur Türk halk müziği ve Türk ozan-âşıklık geleneği olmuştur. Halk, millî kimliğinin ana unsuru olan ana dilini de bu yolla geliştirmiş, musiki ve kültür değerlerini bu yolla muhafaza etmiştir.

Ana dillerinde eğitim öğretimden ve sosyal faaliyetlerden mahrum olan İran Türkleri, dil, edebiyat, kültür ve sanat gibi millî kimlik değerlerini, düğün, dernek ve törenlerde aktif olarak faaliyet gösteren iki binden fazla ozan-âşık ve bir o kadar da onlara ilave çalgılarla eşlik eden sanatçılarla yaşatıp korumuşlardır. Fars kültür ve sanatının ağır baskısı altında tutulan İran Türkleri millî kimliklerini ancak musikisi sayesinde koruyup saklamışlardır.

Ozan-âşık sanatının en önemli katkısı Türk millî kimliğinin en belirleyici vasfını oluşturan dil konusundaki katkısıdır. Türkçe konuşmaları, sanatlarını Türkçe icra etmeleri ve eserlerini Türkçe vermeleri Türkçenin gelişmesine büyük destek olduğu gibi onlarca nazım türü geliştirmeleri, halk hikâyeleri tasnif etmeleriyle de Türk edebiyatının renklenmesini ve olgunlaşmasını sağlamıştır.

Halk, ozanlar ile onların musikileriyle karşılıklı etkileşim hâlinde olmuştur. Halk ve ozanlar musikiyi geliştirirken musiki de onların millî kimliğini ve kültürünü zenginleştirmiştir. Ozanların muhtelif enstrüman ve makamlar üretmeleri, bunları icra ve ifa etmeleri hem sanatlarının gelişmesini sağlamış hem de Türk milletinin millî kimliğini özgün kılmıştır. Diğer yandan millî kimliği besleyen en önemli öge olan inanç değerlerini, millet, vatan, hürriyet, tarih şuuru, hamaset duygularını geliştirmeleri de millî kimliğin gelişmesine ve korunmasına katkıda bulunmuştur.⁴

³ Türk hakanlarının kabul töreninde de onların cenaze merasiminde de ozanlar yer almıştır. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara, 2003, s. 98. Şah İsmail'in sarayında Âşık Kurbanî gibi ozanların bulunduğu tarihî kayıtlarda mevcuttur. Gazanfer Kâzımov, "Kurbanî", Bakü Üniversitesi Neşriyatı, Bakü, 1990, s. 53.

⁴ Geniş bilgi için bakınız: Ali Kafkasyalı, *İran Türk Âşıkları ve Millî Kimlik*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum, 2009, s. 58 vd.

2.2. Klâsik İran Türk Musikisi

İran Türklerinin klâsik musikileri de hem kuruluş hem içerik bakımından büyük ölçüde millî özellik taşımaktadır. Fârâbî, İbni Sina, Safiyüddin Urmavî, Abdulkadir Marağayî'den beri devam eden gelen klâsik musiki Türk musikisini zirvelere taşımakla kalmamış, hâkim kılınmak istenen Fars musikisini de Arap musikisini de derinden etkilemiştir. 9. yüzyılın son çeyreğinde Türkistan'ın merkezi yerlerinden Farab'da sanat dünyasına giren ve Bağdat'a gelerek Aristo'dan sonra Muallim-i Sani (İkinci Muallim) unvanını alan Fârâbî, "Kitâb el-Musiki el Kebir" (Büyük Musiki Kitabı) kitabı ile sadece Türkistan, Ortadoğu, Anadolu değil bütün dünyaya musiki ilmini sunmuştur (Abdülhak, 1977: 451). Görüldüğü gibi Fârâbî, Türkistan'ın sanatını ve kültürünü daha Türkler Anadolu'yu vatan yapmadan yüz yıl önce buraya taşıyıp geliştirmiştir.

İbni Sina (980-1037), "Şifa" adlı ansiklopedik eserinde musikiye önemli yer vermiş, musikinin matematik, fizik, astronomi ve tıp ilimleri ile olan ilgisini ortaya koymuş, özellikle musikinin tıpta kullanılabileceğini göstermiştir. O, ilmini ve sanatını Buhara'dan Hemedan'a bu coğrafyada sunmuştur. Onun musiki sanatı İran Türkleri arasında saygınlığını hâlâ korumaktadır (Ülken, 1968: 807).

Musiki ilminin bütün dünya tarihinde yetişen en büyük birkaç isminden biri olan Safiyüddin Urmavî de bu coğrafyanın evladıdır.⁵ Onun sanatı da halk musikisi ve ozan-âşık geleneği gibi İran Türk halkının gönlünde derinlemesine yer etmiş, hiçbir engel ve yasak tanımadan varlığını ve hizmetini günümüze kadar devam ettirmiştir. Onun "El Edvar" kitabı Türk millî kimliğinin aynalarından biridir.

İran klâsik Türk musikisine Türk damgasını vurarak İran Türklerinin millî kimliklerinin muhafazasını ve gelişmesini sağlayan zirve şahsiyetlerden biri de Abdulkadir Marağayî'dir. "Safiyüddin Urmavî'nin zirveye çıkardığı Türk musikisinin Hüseyin Saadettin Arel'e kadar altı asırdan fazla bir süre zirvede seyretmesinde onun büyük katkısı olmuştur" (Kafkasyalı, 2010: 309). Marağayî'nin oğulları ve torunları da onun sanatını devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla İran Türklerinin millî kimlikleri dünya sanatında hak ettiği yerde seyretmiştir.⁶

Marağayî'nin oğulları ve torunları ile beraber ve onlardan sonra Ebül Ferec İsfehanî, Harezmi, Nasreddin Tusî, Kutbeddin Muhammed Şirazi, Sultan Murad Tebrizli, Mir Muhsin Nevvâb, Üstat Ali Selimi ve Hasan Han İkbâl, Mir Abdül Hüseyin Hiyabanî gibi üstatlar da İran Türk musikisi alanında büyük hizmetler vermişlerdir. Tabii ki onların geliştirdikleri musiki de İran Türklerinin millî kimliklerini özgün kılmıştır.

3. Düğün, Ayin, Merasim ve Şenliklerde Millî Musiki

İran, hâlâ kapalı bir toplum olma özelliğini büyük ölçüde koruduğu için düğün, dernek ve şenlikler kadim çalgı ve kadim usullerle yapılmaktadır. Müziksiz düğün yoktur. Düğünlere veya

⁵ Batılı ve Doğulu ilim adamlarına göre "hem Türk hem İslâm âleminde, Safiyüddin Urmavî'den önce ve sonra onun çapında bir musiki âlimi yetişmemiştir. Musiki ilminin bütün dünya tarihinde yetişen en büyük birkaç isminden biridir. Türk musikisini sistemleştiren ve günümüze aynı çizgide gelmesini sağlayan odur. Sir C. Huber Parry, Urmavî' matematik ve fizik yoluyla en ilmi şekilde anlattığı, bugün de kullanılan Türk dizisi hakkında *tahayyül edilmesi bile tasavvur edilemez derecede en mükemmel ses dizisi* hükmünü verir. (Yılmaz Öztuna, Türk Musikisi, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1992, s. 514.)

⁶ Abdulkadir Marağayî'nin oğulları ve torunları onun ilmini ve sanatını, bilhassa musiki sanatını devam ettirmişlerdir. Oğullarından Nureddin Abdürrahman, Nizameddin Abdürrahim, Abdülaziz ve torunu Mahmud Çelebi onun takipçisi olmuşlardır. Küçük oğlu Abdülaziz Çelebi, Fatih Sultan Mehmed'e (1451-1481) bir musiki nazariyesi kitabı ithaf etmiştir. Abdulkadir'in torunu da yani Abdülaziz Çelebi'nin oğlu Mahmud Çelebi de Fatih'in oğlu bestekâr olan II. Bayezid Han'a (1481-1512) "Nakarât'ül-Edvar" adlı bir musiki kitabı takdim etmiştir. Bütün bunlar Marağayî ailesinin Türk müzikoloji geleneğine hizmetlerini göstermektedir. (Ali Kafkasyalı, İran Türkleri, s. 309; Hasan Hergüli, Azerbaycan Muğamları, İntişarât-ı Ferheng u Kalem, Tahrân, 2000, s. 13.)

şenliklere davet edilen ozan-âşık-bahşiler, müzik grupları ve “tamada” dedikleri program yöneticileri Türkçe konuşup millî türküler çalıp söylemektedirler. Bütün ritüeller Türk örf, âdet ve geleneklerine göre yapılmaktadır. Bununla da halkın millî hassasiyetleri beslenmektedir. Henüz yerli ve millî olmayan çalgılar ve merasimler yaygınlaşmamıştır. Hâl böyle olunca yapılan bütün kültürel faaliyetler Türk millî kimliğinin korunmasına ve gelişmesine katkı sağlamaktadır.⁷

İran’da dinî merasimlerde mersiye ve növheler okumak geleneksel bir durumdur. Dinî merasimlerde vaizler, mersiyeler, növheler ile dualar Türkçe yapılır. Ayrıca mersiye ve növheler mersiyeciler ve növheler tarafından muhtelif musiki makamları ile okunur (Kafkasyalı, 2010: 134).

4. İran Türk Musiki Gruplarının Türk Millî Kimliğine Hizmetleri

İran Türklerinde musiki çalışmaları tamamen özel müzik toplulukları, müzik grupları, müzik evleri ve ozan-âşık dernekleri tarafından yapılmaktadır. İran’da tamamı veya ekseriyeti Türk olan yerleşim yerlerinin hepsinde musiki dernekleri, müzik evleri ve özel musiki okulları mevcuttur. Tebriz, Erdebil, Marağa, Zencan, Hemedan, Nağadey, Hoy, Urmiye gibi Türk yerleşim yerlerinde ve Tahran, Kum, Kümbeti Kavus, Şiraz, İsfahan gibi Türklerin yoğun olarak bulunduğu şehirlerde müzik eğitim öğretim ve müzik grupları vardır. 2013 yılına kadar alanda yaptığımız araştırmalarda 17 tane müzik eğitim kurumu, 32 müzik topluluğu ve orkestra grubu ile 11 tane de çalgı yapım yerleri tespit ettik. Bu ocaklarda Ali Selimî, Mahmut Şatıryan, Aydın Şatıryan, Ali Ferşbaf, Süreyya Ferşbaf, Pervin Behmenî, Hasan İskenderî, Muhammed Hasan Hergülî (Hasan Demirçi), Çingiz Mehdipur, Vedud Müezzînî, İsmail Kerimpur, Damon Şeşbölük, Habibullah Erselânî, Azer Erselânî, İbrahim Kerimpur, Perisa Erselânî, Semane Erselânî, Hamid Şafî, Nevid Müsmür, Zuhammed Cavidî, Ferşid Cahandide, Resul Hasanzâde, Abbas Nikravan Musa Corcanî’nin, Bahaeddin Horasanî, Mehdi Bani Hayır, Mesud Barış, Şehriyar Sadıgi, Bayram Ali Tari, Sovlet Kasımî, Said Erselânî, Ferhat Erselânî, Mustafa Yegâne, Behzad Emirabadî, Hamit Muktedir, Hamid Mehralinecat, Mühendis Oktay Şafî, Siyamek Sıpenrî, İmran Rüstemî, Mecid Teke, Kılıç Enverî, Aldullah Pang... gibi onlarca büyük üstat sanatçı hocalık ve yönetmenlik yapmaktadır. Yine bu ocakların bünyesinde pratik ve teorik eğitim öğretim veren iki yüzden fazla öğretim elemanı çalışmaktadır (Kafkasyalı, 2013: 119 vd.).

Kafkasya’da 130, Türkiye’de 400 civarında âşık aktif olarak faaliyet gösterirken, İran Türkleri arasında alanda yaptığımız tespite göre 2 binden fazla âşık faaliyet göstermektedir. Bu sayının iki katı kadar da onlara eşlik eden sanatçılar ilave edilince İran Türkleri nezdinde musiki arz ve talebinin çok yüksek seviyede olduğu görülür (Kafkasyalı, 2009: 43).

Sonuç

Türk ulusu sanat seven, özellikle musiki sanatını seven bir millettir. Hiçbir devirde ve hiçbir mekânda satsız sözsüz olmamıştır. İran Türklerinin hayatında doğum öncesinden ölüm sonrasına, ibadetten cenaze merasimine kadar hayatın her basamağında musiki vaz geçilmez unsur olmuştur. Halkın millî musikiye rağbeti musikiyi koruyup geliştirmiş, musiki kültürü de halkın millî kimliğini koruyup geliştirmiştir.

İran Türk musikisinde, halk, âşık ve sanat musikisi birbirlerinden etkilenerken birlikte gelişip devam etmiştir. Bu interaktif gelişme de onların milli musiki hazinelerini geliştirmiştir.

1828 Türkmençay Antlaşmasından sonra Büyük Azerbaycan diğer adlandırma ile İran Türklüğü ikiye bölünmüş, Bakü merkezli Kuzey Azerbaycan Çar Rusya’sında daha sonra Sovyetler Birliğinin egemenliği altında; Tebriz merkezli Güney Azerbaycan ise önce Kaçar Türk hanedanlığının daha sonra Pehlevî-Fars yönetiminin altında kalmasına rağmen her iki Türk topluluğu da millî kimliklerini başta musiki olmak üzere sanat değerleriyle korumuştur.

⁷ Geniş bilgi için bakınız: Ali Kafkasyalı, İran Türk Âşıkları ve Millî Kimlik, s. 181 vd.

İbni Sina, Safiyüddin Urmavî, Abdulkadir Merağayî, Mir Muhsin Nevvab, Ali Selimî gibi büyük ilim ve sanat adamlarının zirveye çıkardığı musiki sanatı, Kaçar Hanedanı zamanında ihmal edilmiş, Pehlevî-Fars yönetiminde ise Türk dili, edebiyatı ve diğer kültür unsurları ile birlikte yasaklanmıştır. İran Türk millî kimliğini yok etme adına yapılan bütün bu yasaklamalara ve cezalandırmalara rağmen İran Türkleri millî musikilerini, musiki de onların millî kimliklerini koruyup yaşatmıştır.

Ozan/âşık/bahşiler, türkü söyleme, şiir okuma, hikâye anlatma, kopuz/saz çalma, makam oluşturma, hikâye tasnif etme, muhtelif nazım türleri meydana getirme gibi pek çok görevi tek başlarına yapmışlardır. Bununla da Türk millî kimliğinin önemli göstergeleri olan dil, edebiyat, musiki ve sanat sahalarında önemli hizmetler sunmuşlardır.

Ozan-âşık geleneği Türk halkının millî kimliğini korumada ve devam ettirmede büyük işleve sahiptir. Özellikle kapalı ve tarım toplumlarında bu cümleden ana dilleri Türkçe ile eğitim öğretimin yasak olduğu, millî anlamda sosyal faaliyetlere müsaade edilmediği, basın yayın organlarında Türk kültür değerlerine imkân ve fırsat verilmediği bir ülkede halkın kültürünü besleyen ve kimliğini belirgin kılan yegâne unsur Türk halk müziği ve Türk ozan-âşıklık geleneği olmuştur. Halk, millî kimliğinin ana unsuru olan ana dilini de bu yolla geliştirmiş, musiki ve kültür değerlerini bu yolla muhafaza etmiştir.

Diğer bir tespitimiz de sadece Türk musikisine değil aynı zamanda Fars, Arap ve Batı musikisine büyük ufuklar açan ve yüzyıllarca onlara önderlik eden İran Türk musikisinin önu açılmalı, Fârâbîlerin, Urmavîlerin, Merağayîlerin yüksek sanatlarının ışığı altında günümüz musikînaslarının geleceğe yürümelerine zemin hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdülhak, Adnan (Adıvar), “Fârâbî”, İslâm Ansiklopedisi 4, MEB Yay., İstanbul, 1977.
- Ahur, Şerham, İran’da Yaşayan Kaşkay Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı, (Hacettepe Ün. S. B. E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001.
- Attar, Aygün, İran’ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde), Ankara 2006.
- Blaga, Refael, İran Halkları El Kitabı, yyy., 1997.
- Cavanşir Babek, Kaşkay Türklerinin Tarihi, (Mimar Sinan Ün. S. B. E., Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.
- Eşğerniya, Feride, Öten Üz İllikde Azerbaycan Bölgesinde Yerli Musikinin Durumu, Dilmaç, S. 18, Tebriz, 2006.
- Hergülî, M. Hasan (Demirci), Azerbaycan Muğamları, İntişarât-ı Ferheng u Kalem, Tahran, 2000.
- Heyet, Cevat, İran’da Türk Kültürünün Durumu, Varlık, S. 133-2, Tahran, 1383.
- Kafkasyalı, Ali, İran Türk Âşıkları ve Millî Kimlik, Salkımsöğüt Yay., Erzurum, 2009.
- Kafkasyalı, Ali, İran Türkleri, Bilgeoğuz Yay., İstanbul, 2010.
- Kafkasyalı, Yavuz Selim, İran Türklerinde Müzik ve Sosyokültürel İşlevi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik Ana Bilim Dalı, Malatya, 2013.
- Kâzımov, Gazanfer, “Kurbanî”, Bakü Üniversitesi Neşriyatı, Bakü, 1990.
- Köprülü. M. Fuad, Edebiyat Araştırmaları I-II, Akçağ Yay., Ankara, 2004.

Köprülü. M. Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ankara, 2003.

Öztuna, Yılmaz, Türk Musikisi, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1992.

Sarrafi, Ali Rıza, İran Türklerinin Dili ve Türk Folklorunun Araştırılmasındaki Sorunlar, Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı, (İçel 26-28 Mayıs 2000).

Sarrafi, Ali Rıza, İran’da Türklerin Coğrafya ve Ahali Sayısı, Dilmaç, S: 2, Tebriz, 1383 (2005).

Ülken, Hilmi Ziya, “İbni Sina”, İslâm Ansiklopedisi, MEB Yay., İstanbul, 1968.

Yegane, İsa, Râhnümâ-yé Séyahât-é Şehristân-é Neğede, Perviz Yay., Urmiye, 1382.

Zehtabî, Muhammet Taki, İran Türklerinin Eski Tarihi I, Tebriz, 1381.